

J. L. Hromádka

Spor křesťanství s Masarykem

(Masaryk, Praha 1930, s. 176-182)

Rozpor mezi Masarykovou filosofií náboženskou a křesťanským myšlením je jasný, a není třeba ho ještě podrobněji vykládat. Jeho pojem Boha má jen vzdálený ohlas křesťanského teismu. Masaryk nepřekonal imanentistické filosofie, třeba je u něho tolik filosofického vzepětí směrem přes imanentismus. Nemluvím ani o tom, že svým podceňováním, ba odmítáním teologie podporoval náš průměrný a vulgární odpor proti teorii a myšlení v náboženství a nepřímo i náboženský diletantismus našich některých filosofů.

Masaryk soustřeďuje všechno myšlení na člověka a v rozvíjení jeho myšlenkových, mravních, duchovních schopností, v jeho mravní svobodě a činnosti a ve společnosti mravně, spravedlivě zorganizované a spravované vidí cíl dějinného vývoje a lidských tužeb. Všechny předpoklady a možnosti nového lidství vidí v člověku samotném, v jeho mravní a rozumové spontánnosti; Masaryk si zastírá hranice lidských možností a od Boha nečeká více než moudrou, prozřetelnou správu univerza, správu, na které člověk demokraticky spolupracuje, odmítaje zdvořile, ale rozhodně absolutistické projevy Boží milosti a odpuštění. Učení o milosti – toť prý zvláštní fatalismus křesťanský [*Blaise Pascal*, XIII]. Nekarikujme Masarykovu zbožnost, nesnižujme ji, ani ji nepodceňujme! Masarykovo myšlení připomíná nám důstojnost lidství, ke kterému jsme byli stvořeni, naše závazky a povinnosti. Člověk je korunou tvorstva – to není poduška jeho pýchy, nýbrž osten sebekontroly a sebepoznání. Jen domyslete do důsledků ideu lidství, jak nám ji podává Masaryk. [*Pascal* a *Dostojevskij* učí ho poznávat člověka. Zejména *Dostojevskij* mocně působil na něj po této stránce. Masaryk je mocně pohnut, když čte výklady jeho o člověku, ani prý *Kantova* slova o radikálním zlu tak nerozruší. Jen prý evangelium působí v nás podobný dojem. (Článek ke spisům *Dostojevského*, *Čas* 1892, s. 19nn.)] Uvědomte si nad to, že smysl lidství není ideou, pomyslem, nýbrž realitou, kterou Bůh reálně člověku při stvoření dal – a srovnajte s tím skutečnou situaci svého života! Jen toto srovnávání nám najednou ukáže hranice našich schopností, porušenost našich nejlepších lidských kvalit. Jen krok ještě – a už jste na linii, kde porozumíte, co je to hřích.

Masaryk nepočítá s hříchem tak, jak s ním počítá křesťan. Neboť nepočítá do té míry s Bohem, jak s ním počítá víra křesťanova. Masaryk svou koncepci lidství tvoří z určité dějinné situace; jeho člověk je moderní člověk. Masarykův člověk není člověk o sobě, ve svém pralidství, tak jak vypadá, když z něho sejmete všechny národní, kulturní, dobové

znaky, všechn ten nános staletého a tisíciletého vývoje a tvoření. Masaryk chce být ovšem realistou, chce vystihnout jevy, věci, člověka v jejich statické existenci za vývojovým procesem. [Srov. k realismu Masarykovu a jeho statickému pojetí světa a člověka *Česká otázka*, 132, *Otázka sociální*, 84.] Jeho filosofický realismus má jistou podobnost s realismem křesťanovy víry. Ale zdá se, že právě v analýze člověka nešel jeho realismus do důsledků. Masarykův rozum a mravní vědomí ukazují nad sebe, nad svět, ale teprve víra postihuje člověka v poměru k reálnímu Bohu a odhaluje jeho pravé určení i porušený obraz pod nánosem a formami kultury, konvence, pobožnosti, národní, občanské důstojnosti.

Teprve víra ukazuje, že zlo na světě vzniklo vinou lidskou, neposlušností vůči Bohu; že zlo netkví v lidské přirozenosti, pudovosti, že to není přirozené pozadí nebo přirozený, či přírodní, pudový doprovod lidského mravního úsilí; že zlo není jen nutným stínem duchového zápasu lidského. Víra odstraňuje poslední zbytek naturalismu. Neboť naturalismus neznamená jen, že odvozujeme normy mravní z lidských pudů a potřeb a že ideály mravní zdůvodňujeme biologicky. Naturalismus tkví též v úsilí odvozovat zlo z faktu, že je člověk přírodní bytostí, že podléhá pudům a přírodní zákonitosti. Naturalismus není jen v pozitivismu a utilitarismu; zbytky naturalismu najdete i v Platonovi, který zlo vysvětluje jako nutný stín věčných idejí a v pudovosti vidí původ odboje proti dobru. Zbytky naturalismu zjistíte u Kanta a v jeho teorii, že radikální zlo se rodí z přirozeného sklonu sebelásky a tedy koneckonců z lidské pudovosti, přírodnosti.

Masaryk se v této otázce pozoruhodně shoduje s křesťanstvím: zlo plyne z ducha, nikoli z hmoty a z těla. „Upíraje zrak k věčnosti, neopovrhují hmotou, tělem, že duch je vyšší. Není hmota, není tělo bez hodnoty. Není hmota a tělo zřídlem zla, ale duch! Nečistota netkví v hmotě, v těle, ale pochodí z ducha.“ [*Ideály humanitní*, 65; *Naše doba* 5, 394; *Dějiny filosofie*, 234: Je to „židovská myšlenka, že zlé je z ducha“. Že zlé je z hmoty, je myšlenka řecká.] Jinde dokonce proti domněle křesťanskému názoru prohlašuje, že hmota není původem mravního zla, ale duch, a tvrdí, že křesťanství hledá život duchovní v negaci světa. [*Boj o náboženství*, 37. Srov. však *Naši dobu*, 393. „Moderní člověk nedovede si vznik zlého tak hladce a jednoduše vyložit, jak lidé předrevoluční.“] A přece právě v tomto učení stojí Masaryk blízko křesťanství; žádný filosofický ani náboženský směr nehledá původ zla v duchu a jeho odporu proti Bohu tak jako křesťanství. Ozývaly-li se v některých směrech křesťanských hlasy asketického naturalismu, bylo to vždy pod vlivem mimokřesťanských nálad a názorů.

(...) Pozorný čtenář, který umí filosoficky analyzovat, pozná z mých zlomkovitých vět, že křesťanství je důsledným odnaturalizováním lidského myšlení, světového názoru,

mravnosti a náboženství. Norma lidského myšlení i mravního úsilí, zlo i smrt – vše je zbaveno naturalistického, biologického zdůvodnění. Křesťanství není jen shluk zážitků a nálad, nýbrž filosofií, ovšem filosofií, jejíž syntéza je vytvořena vírou v Boha-Stvořitele.

Masaryk pořád a pořád se blíží křesťanství; blíží se mu i pokud jde o názory, které jsem právě vyložil. Jeho hrůza před sebevraždou, jeho boj proti smrti a koketování se smrtí ať již v revolučním hazardérství nebo v kultu mučednickém, jeho výkřik „ještě se smrti hrozně bojíme!“ [*Karel Havlíček*, 258 a 149], výkřik, kterým chce odvést myšlení lidská ze smrti mučednickovy na jeho život [*Jak pracovat*, 22: Křesťanství má značnou dávku toho braku, tj. romantického nepracování. Základní idea křesťanství, kristologie, tím mučednictvím mnoho působí. Obraz na kříži je mocnější než všechna scholastická dogmatika.], to vše ukazuje nám jeho velkou vážnost k životu, lásku k životu a nesmírné vědomí odpovědnosti.

Ale jeho víra v člověka, v jeho schopnosti a síly duchové nedovolují mu, aby upíral zrak a myšlení na ontologickou hranici lidství a aby kladl svůj život s větší bázní před soud toho, kdo je pánem života i smrti. Masarykovo sub specie aeternitatis, pod zorným úhlem věčnosti, znamená, že ne Bůh, ale člověk sám má soudit sebe, lidstvo, svět ve světle svých norem rozumových i mravních, ve světle norem, které ukazují za hranice lidství, ale které patří přece jen člověku samému. Masaryk se bojí „rozčilení“ Pavlova. Ví, že poslední příčiny všech věcí – Boha, si nemůžeme představit jinak než osobně. Ale to proto, že ani nejlogičtějším myšlením nemůžeme přes sebe – člověk je právě mírou všech věcí [*Konkrétná logika*, 281]. Člověk je mírou Boha.

Než tuto kapitolu ukončím, chci upozornit na obezřelost a úzkostlivost, s jakou mluví Masaryk o Bohu. Jeho mravní rigorismus, vědomí osobní odpovědnosti, i jeho tušení, že Bůh je právě Bůh, a nikoli svět nebo člověk, jeho odpor proti panteismu dokazují, že se ostýchá o Bohu mluvit lehkomyšlně. „Pamatuji se, jak mě již v mládí zarážel ve Starém zákoně zákaz nezobrazovat Boha, když právě titíž myslitelé Boha zobrazovali pojmově: jedni zobrazovali sochou, obrazem, chrámem, druzí pojmy, rozborem vědeckým filosofickým – je v tom rozdíl podstatný, či jen rozdíl v prostředku vyjadřovacím, v metodě? Tento problém mě dlouho trápil, a podnes o něm přemýšlím.“ [V řeči při promoci na doktora bohosloví (*Masarykův sborník* II, 90).] Nechci o problému samém mluvit, ale Masarykova úzkost dokazuje jeho myšlenkovou i náboženskou kázeň. [Na jiném místě (*MS* III, 200nn.) jsem ukázal – a nechci to zde opakovat – jak po této stránce jsou čeští filosofové, pokud uznávají náboženství, ležérnější a neostýchají se někdy vložit pod klobouk božské bytosti vše, co jim napadne. Masaryk by sotva řekl to, co ušlechtilý jeho spolupracovník, F. Drtina, jednou pověděl ve vídeňském parlamentě: „Není vlastně žádné vzdálenosti mezi nebem a zemí, mezi mnou a

Bohem. Neboť spasení přišlo. Spása je v nás. Bůh sám je věčný a nekonečný, jako je svět věčný a nekonečný. Je všude a má malost a sklíčenost povznáší se důvěrou v jeho lásku a dobrotu. Ano, Bůh je smysl mého života, mého bytí. Bůh je prapříčinou všeho bytí. Bůh je ve mně, v tobě, ve všem, co se rodí, co žije, co roste a se vyvíjí. Bůh je samodokonalost a vševědomost. Božská síla je síla mého života, mravní idea dobra proniká vším stvořením...“ (5.12.1907) *Za svobodu svědomí a učení*, s. 72. – Masaryk je nábožensky zdravější a hlubší než Tolstoj.] Liší se tím od mnoha našich filosofů, kteří o Bohu mluví mnohem lehkomyšlněji, nezávazněji – jako by chtěli dokázat, že čím více prostoru a času pojmu do sféry božské, tím spíše se budou zdát nábožensky pokročilejší nad staré náboženství církevní, teologické, tradiční. A přece velikost a síla víry jeví se právě v úzkostlivém rozlišování mezi Bohem a světem, Bohem a člověkem, v určitém vědomí, že není zjevením Božím vše, co se děje mezi nebem a zemí, v přírodě, dějinách nebo lidském duchu.

Masarykův filosofický boj za aktivitu, odpovědnost a programovou uvědomělost lidské osobnosti proti pozitivistickému, historicko-materialistickému, idealistickému a romantickému naturalismu a jeho náboženský odpor proti panteismu, mysticismu, estétství, autoritářskému násilí i bezduchému formalismu jsou promyšleným zápasem za ideál kultury evropské, za ideál evropského západnictví. Jeho filosofie je filosofií evropanství.